

فصلنامه بین المللی قانون یار

License Number: 78864 Article Cod: 2021S4D16SH5M577 ISSN-P: 2538-3701

جایگاه علم قاضی در ادله اثبات الکترونیک در نظام دادرسی کیفری

(تاریخ دریافت ۱۳۹۹/۰۹/۱۵، تاریخ تصویب ۱۴۰۰/۰۱/۱۸)

سمیرا افشاری اردبیلی

دانشجوی رشته حقوق جزا و جرم شناسی مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه تهران کارآموز و عضو مرکز وکلا قوه قضائیه

چکیده

قلمرو اعتبار ادله الکترونیک تا کجاست؟ آیا اساسا ادله الکترونیک اصالت دارند و نقش علم قاضی در اعتبار دهی ادله الکترونیک تا چه میزان است؟ امروزه با پیشرفت و توسعه ارتباطات الکترونیکی و از آن جایی که دیگر ارتباطات محدود به ارتباط فیزیکی در محیط اجتماعی نمی باشد و به عبارتی از دهکده جهان صحبت به میان می آید که دامنه گستره آن بسیار زیاد می باشد و بستر جرائم مختلفی هم از طریق این ارتباطات الکترونیکی حاصل میشود. پلیس به عنوان حضار کشف جرائم همان گونه که در محیط فیزیکی و عادی وظیفه کشف جرائم را با برخی اختیارات، وظایف و البته محدودیت ها به عهده دارد؛ در محیط سایبری نیز همان وظایف و اختیارات برای پلیس متصور است، پلیس با بهره گیری از روش های علمی و فناوری اطلاعات و جمع اوری ادله و مدارک الکترونیکی جهت شناسایی مجرمان سایبری و روش ارتکاب جرم در فضای مجازی می باشد. باین تعاریف به دنبال نقش علم قاضی در اعتباردهی یا بی اعتباری ادله الکترونیک می گردیم و اینکه علم قاضی خود به عنوان یکی از ادله اثبات کیفری می باشد به چه میزان در اعتباردهی به این ادله موثر می باشد. با بررسی های انجام شده از منابع گوناگون و مقالات متنوع که درباره علم قاضی و اصالت ادله الکترونیکی صورت گرفته است، باید علم قاضی را درباره هر نوع از صور ادله الکترونیک به صورت مجزا در نظر گرفت و در صور آن و اینکه این نوع از صور ادله الکترونیک از راه مطمئن حاصل شده است یا نه متفاوت می باشد.

واژگان کلیدی: علم قاضی، ادله اثبات، ادله الکترونیک، حقوق کیفری

مقدمه

در حال حاضر با توجه به گسترش ارتباطات اجتماعی از طریق شبکه های اجتماعی و بحث مربوط به دهکده جهانی باعث شده است تا افراد زیادی با این ابزار الکترونیکی ارتباط داشته باشند و از همین طریق هم بستر ایجاد جرائم گوناگون را فراهم نموده است؛ وقتی مراجع قضایی با جرمی برخورد می کنند برای پیدا کردن مجرمان از طرق مختلف اقدام می نمایند که این اقدامات در جرائم سایبری یا فضای مجازی پیچیده تر می باشد و نیاز به دانش و اطلاعات مربوط به این ابزار را دارند، همیشه در جرائم برای اثبات بحث ادله به میان می آید که در اینجا بحث از ادله الکترونیک می باشد زیرا جرم در فضای الکترونیکی ایجاد شده است پس دلایل الکترونیک برای اثبات جرم لازم می باشد. دلایل الکترونیک در صور مختلفی وجود دارد که می تواند در قالب اقرار، شهادت یا استناد الکترونیکی خود را بروز دهند که اقرار در قالب فیلم یا صوت حاصل می شوند یا اسناد الکترونیکی هم به عنوان دلیل الکترونیکی محسوب میشوند با این توضیحاتی که در مورد جرائم الکترونیکی و ادله الکترونیکی داده شده می خواهیم بدانیم که علم قاضی که خود از ادله اثبات کیفری می باشد آیا در اثبات ادله الکترونیکی هم می تواند کاربرد داشته باشد یعنی علم قاضی می تواند باعث اثبات جرمی شود یا نه در اینجا ما به تعریف علم قاضی می پردازیم.

بخش اول: بررسی و شناخت علم قاضی

علم از نظر اهل لغت در مقابل واژه جهل قرار دارد و به معنای ندانستن است. (در واقع علم به معنای آگاهی یافتن انسانیت به ماهیت وقایع و پدیده های محیط اطراف است.) (حیدری، ۱۳۹۲، ص ۹۱) که در نتیجه ارزیابی مجموعه قرائن، شواهد و اوضاع و احوالی است که بر یک پدیده خارجی حاکم می شود و انسان را وادار به تفکر در مورد آن موضوع می نماید و در نتیجه این تفکر علمی برای شخص حاصل میشود. (همان) در دنیای قضاوت هم علم از همین تعریف برخوردار می باشد، در ماده ۲۱۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۲/۱۱ آمده است که (علم قاضی عبارت است از یقین حاصل از مستندات بین در امری است که نزد وی مطرح

می شود. در مواردی که مستند حکم، علم قاضی است، وی موظف است قرائن و امارات بین مستند علم خود را به طور صریح در حکم قید کند.

بند اول: انواع علم قاضی

ممکن است برای قاضی علمی حاصل شود که از طرق مختلف ایجاد می شود اکنون به دنبال آن هستیم تا بدانیم چه علمی برای قاضی ممکن است حاصل شود، علمی که برای قاضی حاصل می شود می تواند علم عادی باشد یا علم یقینی؛

علم عادی: علم عادی به علمی گفته می شود که از منظر عقل احتمال خلاف در آن وجود داشته باشد اما این احتمال اینقدر ضعیف است که بیشتر مردم و اهل خرد به آن توجه نمی نمایند این رو به آن علم عادی یا اقناع وجدان قاضی می نامند. وجدان در لغت به مفهوم قوه ای است در باطن شخص که وی را از نیک و بد آگاهی می دهد و هنگامی به وجدان شخص وجدان حقیقی گفته می شود که آن شخص می تواند افکاری که در ذهن او منعکس شده است از طریق احساس و ادراک درونی آن را ارزیابی نماید. (ساریخانی، اسلامی نیا، ۱۳۹۴، ص ۵۹)

علم یقینی: مراد از علم یقینی علمی است که در آن قطعیت و یقین صد درصدی وجود داشته باشد به گونه ای که هیچ گونه احتمال خلاف و یاشک در آن موضوع راه نداشته باشد. (حیدری، ۱۳۹۲، ص ۹۲) اکنون باید دقت کرد که این علم یقینی که برای قاضی حاصل شود آیا علم شخصی یا علمی که برای او حاصل شده است و توجه به تعریف علم قاضی که در ماده ۲۱۱ قانون مجازات اسلامی آمده است. اینگونه است که ((علم قاضی عبارت است از مستندات بین در امری)) از این حکم متوجه می شویم که علم قاضی، علم حصولی است نه علم شخصی زیرا مستندات بین مواردی از قبیل کارشناسی، معاینه محل، تحقیقات محلی، گزارش ضابطان و سایر قرائن است که نوعاً برای قاضی ایجاد علم می نماید و قاضی مکلف است که اگر در پرونده ای به علم خود استناد می نماید مستندات علم خود را هم بیان نماید. (همت، حمیدپور، ۱۳۹۶، ص ۱۳۸ و ۱۳۹)

بخش دوم: ادله اثبات

ادله در لغت جمع دلیل و به معنای راهنمایان و برهان می شود و در ادبیات فارسی، دلیل به معنای راهنما و رهنمون و علامت آمده است. (الهی منش، تبریزی، ۱۳۹۸ ص ۸۱) در علم حقوق هم به تعریف دلیل پرداخته اند و آن چیزی است که برای اثبات ادعا به کار می رود و هر کس مدعی امری شود که محتاج دلیل باشد اثبات امر بر عهده او است ماده ۱۲۵۷ قانون مدنی که این ماده مبتنی است بر قاعده (المدعی هو الذی مدعی خلاف الاصل و الاماره). در حقوق اسلامی سیستم ادله معنوی غالب اسن امادر مواردی که دادرس از رسیدن به اقتناع وجدانی باز می ماند، می تواند به دلایل قانونی که با علم و وجدان او مخالف نباشد عمل نماید

بند اول: انواع ادله اثبات کیفری

دلیل در اصطلاح حقوق جزا به مواردی گفته میشود که وجود یا عدم وجود چیزی یا صحت و سقم ادعایی را ثابت می کند (اشوری، ۱۳۸۰، ص ۲۰۱) و به عبارتی دلیل در حقوق عبارت است از استناد به وسیله ای برای اثبات واقعیت یک امری.

در بخش پنجم از کتاب قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲ و از ماده ۱۶۰ الی ۲۱۳ به مبحث ادله اثبات کیفری پرداخته است که این ادله کیفری در ماده ۱۶۰ قانون مجازات اسلامی آورده شده است. ماده ۱۶۰ ق.م.ا. ادله اثبات جرم عبارت از اقرار شهادت، قسامه و سوگند در موارد مقرر قانونی علم قاضی است.)) دلیل در امور کیفری از اهمیت بیشتری نسبت به امور حقوقی برخوردار است. اصولاً در امور کیفری دلیل از قبل آماده نمی شود بلکه بعد از واقعه مجرمانه که صورت می پذیرد به دنبال جمع اوری دلایل می روند و اینجاست که نقش قاضی در امور کیفری نسبت به امور حقوقی فعالتر است. ۲. نظام

برای ارزیابی دلایل وجود دارد، الف) نظام اقتناع وجدانی ب) نظام دلایل قانونی، که در نظام دلایل قانونی قاضی حتی بر خلاف عقاید و اقتناع وجدانی خود ناگزیر به صدور رای بر اساس دلایل قانونی می باشد. (سالارزایی، رعیتی، ۱۳۹۷، ص ۳۷) اما در نظام اقتناع وجدانی دلایل طریقت دارند نه موضوعیت یعنی دلایل از هر طریقی که البته باید راه تحصیل، دلیل و مشروعیت داشته باشد به دست آیند و باعث اقتناع وجدان قاضی شوند مورد اعتبار است. (همان) در ماده

۱۶۱ قانون مجازات اسلامی آمده ((در مواردی که دعوی کیفری با ادله شرعی از قبیل اقرار و شهادت که موضوعیت دارد اثبات می شود قاضی به استناد آن ها رای صادر میکند مگر اینکه علم به خلاف آن داشته باشد)). یاد ماده ۱۶۲ قانون مجازات اسلامی آمده است: ((هرگاه ادله ای که موضوعیت دارد فاقد شرایط شرعی و قانونی لازم باشد می تواند به عنوان اماره قضایی مورد استفاده قرار بگیرد مشروط بر اینکه همراه با قرائن و امارات دیگر موجب علم قاضی شود.)) از بررسی این مواد قانونی به این نکته پی می بریم که ادله اثبات طریقت دارند و هیچ الزامی به توسل به ادله مصرح در قانون نیست و اتهام می تواند مستند به ادله دیگری هم اثبات شود. (همت، حیدرپور، ۱۳۹۶، ص ۱۲۵).

بخش سوم: ماهیت اصل آزادی تحصیل دلیل در حقوق ایران

همانگونه که اشاره شد طریقه تحصیل ادله طریقت دارد اما باید این نکته را یاد آور شویم که صرف قانونی بودن دلیل برای مراجع کیفری کافی نیست زیرا که باید علاوه بر آن این ادله از طریق مشروع و قانونی تحصیل شده باشد یعنی اگر دلیل حاصله از طریق دروغ سنج یا از طریق هیپنوتیزم و موارد نامشروع دیگر از قبیل اقرار حاصل از شکنجه، خدعه و سایر طرق نامشروع کسب شده باشد به آن ترتیب اثر داده نمی شود. (حیدری، فتحی، ۱۳۹۳، ص ۳، ۴). یکی از حقوقی که افراد جامعه از آن برخوردار می باشند مصونیت مسکن و منزل و اقامتگاه اشخاص نیز تعرض است که به صراحت در اصول ۳۳ و ۱۲۲ قانون اساسی مورد توجه قرار گرفته است و نقض حریم خصوصی اشخاص را جرم و قابل مجازات دانسته است. (همان)

بخش چهارم: ادله الکترونیک

دلیل الکترونیکی به هرگونه داده پیام یا نرم افزار و سخت افزاری که میتواند اطلاعات ارزشمندی را در راستای اثبات یک ادعا یا دفاعیه کشف جرم به دست آورد را دلیل الکترونیک می نامند. (حیدری نژاد، ۱۳۹۶، ص ۱۲۶) در واقع می توان اشاره نمود که دلیل الکترونیک عبارت است از هر داده پیامی که اصحاب دعوا برای اثبات یا دفاع از ادعای خود به آن استفاده میکنند. (شهبازی نیا، عبداللهی، ۱۳۸۹، ص ۱۹۴). به موجب ماده ۲ قانون تجارت

الکترونیک «داده پیام هرنمادی از واقعه،اطلاعات یا مفهوم است که یاوسایل الکترونیکی، نوری یافناوری های جدید اطلاعات تولید،ارسال،دریافت ذخیره یا پردازش می شود.» بنابراین می توان اعلام نمود که هرابزاری که از فناوریاطلاعات استفاده می کند مانند تلگرام،اینستاگرام،ابزارهای نوری و.....جز منابع ادله الکترونیک به حساب می آیند.(میخچی،رحیمی،۱۳۹۶،ص۵،۶) البته باید متذکر شویم که ادله الکترونیکی تنها به رایانه ختم نمیشود وتمام اطلاعات قابل دست یابی از دستگاه های الکترونیکی از قبیل تلفن همراه،دورنگارو غیره را شامل میشود؛(الهی منش،تبریزی،۱۳۹۷،ص۸۴و۸۵) این نکته بسیار اهمیت دارد که امروزه کشف ادله الکترونیک به نوین ترین وجدیدترین ابزار داد خواهی تبدیل شده است بنابراین لازم است که وکلا وقضات دانش وآگاهی لازم رابرای به کارگیرژ هرچه بهترین گونه اطلاعات ومدارک افزایش دهند.متاسفانه امروزه تعداد معدودی ازافراد دردستگاه قضایی وجوددارند که این دانش وتجربه را داشته باشند مثلاً ماموری که وظیفه تحقیقات برعهده او می باشد نمی داند که دریک محیط کامپیوتری باید به دنبال چه چیزی بگردد یا چه مواردی را به عنوان دلیل تحصیل نماید.ازاین رو شایسته است که قضات ووکلا دانش الکترونیکی خودرا بالا ببرند.(موذن زادگان،شایگان،۱۳۸۸،ص۷۹،۸۰) اکنون یک پرسش بسیاراساسی به ذهن خطور می کند که آیا این ادله الکترونیک اساساً دلیل جدیدی محسوب میشود با ماهیتی متفاوت از دلایل سنتی؟بیشتر حقوقدانان به این امر معتقدند که این ادله الکترونیک دلیل جدید باماهیت متفاوت از دلایل موجودمی باشد(وصالی ناصح،۱۳۹۴،ص۶۴) اما به نظر می رسد که این پاسخ درستی به این سوال نباشد زیرا باتوجه به اینکه توضیح داده شده که نظام اقناع وجدانی طریقت دارد نه موضوعیت می توان استدلال نمود که این ادله الکترونیک ادله ی جدید نمی باشد بلکه مقنی با توسعه دادن وبسط شکل،نوع وقالب ادله اثبات دعوی،ان را در قالب الکترونیک نیز پذیرفته است که در ماده ۱۲قانون تجارت نیز پذیرفته است که در ماده ۱۲قانون تجارت نیز به صراحت. بیان شده است (همان)

بخش پنجم: انواع ادله الکترونیک

ادله الکترونیک به دو صورت وجود دارد ادله الکترونیک عادی و ادله الکترونیک مطمئن، از آن جا که سطح ایمنی ابزارها و روش های مورد استفاده در تولید و ذخیره دلیل الکترونیک باهمدیگر متفاوت هستند، دلیل الکترونیک عادی، داده پیامی است که به وسیله سیستم اطلاعاتی غیر مطمئن تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش شده است به گونه ای که نتوان به این گونه اسناد و هویت و تمامیت سند اطمینان حاصل نمود، چنین سیستمی از دقت کافی برخوردار نیست و به نحو مطلوبی برنامه ریزی نشده است از همین جهت همواره امکان اشتباه بودن اطلاعات وجود دارد، مثلا ورود یک سیستم باعث بروز تغییر یا حذف اطلاعات می شود. (شهبازی نیا، عبداللهی، ۱۳۹۸، ص ۱۹۷، ۱۹۶) اما دلایل الکترونیک مطمئن داده یا پیامی است که به وسیله یک سیستم اطلاعاتی مطمئن تولید، ارسال، ذخیره یا پردازش میشود و سطح ایمنی فناوری مورد استفاده در این گونه دلایل بالا می باشد (همان) برای اینکه به دلایل الکترونیک مطمئن برسیم به یک سیستم اطلاعاتی مطمئن نیاز داریم که با توجه سند ماده ۲ قانون تجارت الکترونیک این سند مقرر می دارد ((سیستم اطلاعاتی مطمئن، سیستم اطلاعاتی است که ۱- به نحوی معقول، در برابر سواستفاده و نفوذ محفوظ باشد. ۲- به نحوی معقول، متناسب با همین کاری که انجام می دهد پیکربندی و سازماندهی شده باشد. ۳- سطحی معقول از قابلیت دسترسی و تصدی را دارا باشد. ۴- موافق با رویه ایمن باشد.)) اکنون باید به بررسی این نکته پردازیم که ادله الکترونیک عادی و مطمئن از چه میزان ارزش اثباتی برخوردار می باشد.

بخش ششم: ارزش اثباتی ادله الکترونیک عادی

اگرچه ارزش اثباتی اسناد الکترونیکی عادی در قانون تجارت الکترونیک تعیین نشده است اما می توان از مواد ۷، ۶ قانون تجارت الکترونیک این گونه استنباط نمود که داده پیام و امضای الکترونیک را معادل نوشته و امضایستی می داند و به موجب ماده ۱۲ قانون تجارت الکترونیک نیز استنباط می شود که هیچ محکمه و اداره دولتی نمی تواند ارزش اثباتی داده پیام را صرفا به دلیل شکل و قالب آن رد کرد، پس تازمانی که اصالت این اسناد تکذیب نشده است اصل

برصحت این اسناد است و دادرس نمی تواند به علت ایمن نبودن فناوری مورد استفاده سند را معتبر نداند. (شهبازی نیا، عبداللهی، ۱۳۸۹، ص ۲۰۰) برخی از صاحب نظران با عنایت به ماده ۱۳ قانون تجارت الکترونیک معتقدند ارزش اثباتی دلیل الکترونیک عادی با توجه به عوامل مطمئنه توسط دادرس تعیین می شود. (زرکلام، ۱۳۸۲، ص ۵۳) و با توجه به این که ارکان سند عادی سنتی (امضا و نوشته) در مورد این اسناد محقق است چنین اسنادی از اعتبار اسناد عادی نسبی برخوردار است و همچنین اسناد عادی قابل انکار و تردید است؛

بخش هفتم: ارزش اثباتی ادله الکترونیکی مطمئنه

در موارد ۱۴ و ۱۵ قانون تجارت الکترونیک مقرر شده است این نوع دلیل همانند اسناد رسمی غیر قابل انکار و تردید هستند. ماده ۱۵ قانون تجارت الکترونیک (نسبت به داده پیام مطمئن، سوابق الکترونیکی مطمئن انکار و تردید مسموع نیست و تنها می تواند ادعای جعلیت به داده پیام مزبور وارد یا ثابت نمود که داده پیام مزبور جهتی از جهات قانون از اعتبار افتاده است). که اثبات جعلیت یا از اعتبار افتادن داده پیام بامدعی آن است. ماده ۱۴ قانون تجارت الکترونیک در مورد دلایل مطمئن مقرر میدارد: ((کلیه داده پیام هایی که به طریق مطمئن ایجاد و نگهداری شده اند از حیث محتویات و امضای مندرج در آن، تعهدات طرفین یا طرفی که تعهد کرده و کلیه اشخاصی که قائم مقام قانونی آنان محسوب می شوند اجرای مفاد آن و سایر آثار در حکم اسناد معتبر و قابل استناد در مراجع قضایی و حقوقی است.)) برخی با استناد به ماده ۱۵ این قانون آورده اند که دلیل الکترونیک مطمئن از مهم ترین اثر اسناد رسمی یعنی (غیر قابل انکار و تردید بودن) برخوردار است بنابراین باید ارزش اثباتی این اسناد نیز برخوردار باشد، پس دلیل الکترونیک مطمئن در حکم سند رسمی است. (شهبازی نیا، عبداللهی، ۱۳۸۹، ص ۲۰۱) عبارت در حکم اسناد معتبر و قابل استناد عبارتی مبهم و نامناسب است زیرا قانون سند را نوشته ای می داند که در مقام دعوی ادفاع قابل استناد است پس تمام اسناد قابل استناد هستند و از طرفی دلایل مطمئن به حکم ماده ۱۵ تنها معتبر و قابل استنادند بلکه غیر قابل انکار و تردید هستند بنابراین ذکر قابل استناد بودن دلایل مطمئن توجیهی ندارد. ضمن آن که ماده ۱۲ این قانون کلیه دلایل

الکترونیکی را خواه مطمئن، خواه غیر مطمئن قابل استناد می داند لذا دلیل الکترونیکی مطمئن در حکم سند رسمی است یعنی در مواردی همچون صلحنامه، هبه نامه، اسناد معاملات غیر منقول که قانون وجه یک سند رسمی را برای اعتبار آنها لازم می داند یک دلیل الکترونیکی مطمئن می تواند این نیاز را برآورده کند. (زرکلام، ۱۳۸۴، ص ۲۸۹)

بخش هشتم: اصالت ادله الکترونیکی

وضعیت اصالت ادله الکترونیکی در هر کشوری به اصول اساسی ادله در آن کشور وابسته است در نتیجه باید میان دو گروه از کشورها تفاوت قائل شویم و در کشورهای روسی - ژرمن اصل بر آزادی تحصیل و ارزیابی ادله است در این گونه از کشورها اصولاً می توانند هر نوع دلیلی را به کار گیرند در اینگونه نظام های حقوقی به راحتی سوابق رایانه ای را دلیل تلقی می کنند، اما در کشورهایی که مبتنی بر نظام کامن لا هستند روش رسیدگی متناهی حاکم است در این نظام شاهد بر مبنای علم خود شهادت می دهد و علم حاصل از منابع فرعی از قبیل اشخاص دیگر یا سوابق به عنوان ادله شفاهی تلقی شده و اصولاً پذیرفته نمیشود. (موزن زادگان، شایگان، ۱۳۸۸، ص ۸۲) ماده ۵۰ قانون جرائم رایانه ای گویای آن است که سندی مشابه اصالت، در حقوق کشورمان نیز مورد پذیرش قرار گرفته است. ماده ۵۰ قانون جرائم رایانه ای: ((چنانچه داده های رایانه ای توسط دعوا یا شخص ثالثی که از دعوا آگاهی نداشته ایجاد یا پردازش یا ذخیره یا منتقل شده باشد و سامانه رایانه ای یا مخابراتی مربوط به نحوی درست عمل کند که به صحت و تمامیت، اعتبار و انکار داده ها خدشه وارد نشده باشد قابل استناد خواهد بود.)) اما یک نکته که در اینجا نمود پیدا می کند که در این ماده مشخص نمی کند که بار اثبات صحت و تمامیت، اعتبار و انکار پذیری داده ها بر عهده چه شخصی است، خواهان یا خواننده؟ باید گفت که استناد خواهان در ماده ۵۰ در چه صورتی پذیرفته می شود که وی اصالت ادله مذکور را اثبات کند یعنی ثابت کند که سامانه رایانه ای به نحوی درست عمل کرده که به صحت و تمامیت، اعتبار و انکار پذیری داده ها خدشه وارد نشده است. (السان، منوچهری، ۱۳۹۷، ص ۳۸) در مورد اثبات اسناد الکترونیکی در دعاوی کیفری

باید خاطر نشان شد که هر چند دادرسی می تواند هر دلیلی را برای کشف حقیقت مورد دقت قرار دهد اما دلایل و قراین تنهادر صورتی پذیرفته می شود که اعتبار آن ها احراز شود و احراز آن هم به عهده دادگاه می باشد که با کمک و یاری دادرسی و مراجع کارشناس از قبیل پزشکی قانونی خواهد بود در دعوی کیفری که دارای شاکی خصوصی است شاکی می تواند دلایل را به دادگاه ارائه دهد اما هر زمانی که دادگاه به اصالت ادله ارائه شده تردید نماید شاکی باید اعتبار ادله خود را اثبات نماید. (همان) دادرسی ارزیابی دلایل، ارزش اثباتی. هریک از آن ها در زمینه اثبات ادعای مطرح شده، مورد قضاوت قرار می دهد. یکی از حقوقدانان در تعریف ارزیابی دلیل آورده ((مقصود از ارزیابی دلیل، واکنش روانی است که دادرسی اعلام می کند و آنچه مدعی ارائه کرده او را نسبت به رویداد مورد استناد قانع ساخته است یانه.

بند اول: تفاوت دلیل الکترونیکی و دلیل سنتی

۱- برخلاف مدارک کاغذی که محتوای آن ها قابل مشاهده است تبدیل سابقه الکترونیکی به کاغذی نمی تواند بیان گر تمام اطلاعاتی باشد که در قالب الکترونیکی وجود دارد به عنوان نمونه برای چاپ یک نامه الکترونیکی، تاییدیه وصول مشخصات رایانه و نرم افزار مورد استفاده و سایر مسائل فنی مشخص نمی شود و نیاز به تحقیقات رایانه ای وجود دارد.

۲- در اسناد کاغذی تغییرات از قبیل تراشیدگی اشکار می شود اما در اسناد الکترونیکی تشخیص آن کمی مشکل تر است.

۳- داده های رایانه ای در مقایسه با مدارک کاغذی بیشتر در معرض دسترس غیر مجاز قرار می گیرند زیرا ممکن است از طریق اینترنت برای افراد مختلف قابل دست یابی می باشد. (جلالی فراهانی، ۱۳۸۶، ص ۸۸، ۸۷)

۴- امکان استفاده چند نفر از یک رایانه وجود دارد و امکان انتساب این اطلاعات به هر کدام از آن کاربران مشکل می باشد. (نشاط، ۱۳۹۳، ص ۷۶، (السان، منوچهری، ۱۳۹۷، ص ۱۰)

۵- داده های الکترونیک را می توان به صورت بسیار فشرده ذخیره کرد، به همین جهت بایگانی آن ها بسیار آسان تر می باشد زیرا حجم کمتری را نسبت به مدارک کاغذی می گیرند.

۶- دلیل الکترونیک برخلاف اسناد کاغذی عینی و قابل لمس نمی باشد از این جهت به آسانی قابلیت دستیابی را ندارد بلکه صرفا از طریق نرم افزارهایی که آن را ایجاد نموده است قابل خواندن می باشد.

۷- دلایل الکترونیک، تقریبا هیچ زمانی از بین نمی روند اگر چه اغلب کاربران تصور می نمایند که بافرمان (Delet) پوشه از بین می رود اما نسخه حذف شده تقریبا همیشه قابل بازیابی می باشد. ۸- در اسناد کاغذی امضا یا اثر انگشت ذیل سند مثبت انتساب سند به صادرکننده هویت وی است و در صورت انکار سند به آسانی می توان تطابق خط و امضا از طریق کارشناس اثبات نمود و اصلت سند را ثابت کرد اما در اسناد الکترونیک این امکان وجود ندارد. (شهبازی نیا، عبداللهی، ۱۳۸۹، ص ۱۹۶، ۱۵۹)

بخش نهم: صورادله الکترونیک

ادله الکترونیکی در قالب اسناد، شهادت و اقرار وجود دارند که هریک را توضیح مختصری می دهیم.

بند اول: ادله الکترونیک در قالب اسناد

باتوجه به تعریف سند که در قانون مدنی به آن اشاره شده از هر نوشته ای در ماده ۱۲۸۴ قانون مدنی، به ذهن متبادر می شود که صورت کاغذی آن منظور می باشد اما حقیقت آن است که صورت سند می تواند بسیار گسترده تر از فقط صور کاغذی می باشد و انواع عکس، نوار و ویدئو و ادله رایانه ای را نیز در برمیگیرد و در ماده ۱۴ قانون تجارت الکترونیک هم از داده پیام در حکم نوشته نام برده است بنابراین می توان نتیجه گرفت که قانون گذار، دلیل الکترونیکی در قالب سند را به رسمیت شناخته است. (خسروانی، اکبری، ۱۳۹۷، ص ۲۱)

بند دوم: ادله الکترونیک در قالب شهادت

با ملاک گرفتن از ماده ۱۲۵۹ قانون مدنی که به تعریف اقرار پرداخته می توان گفت که شهادت عبارت است از اخبار واقعه ای به سود یکی از دو طرف و به زبان دیگری که می تواند از سوی شخص ثالث به جز اصحاب دعوا بیان شود در قانون ایران شهادتنامه مستند فرض نشده است با توجه به ماده ۱۲۸۵ «شهادتنامه سند محسوب نمی شود و فقط اعتبار شهادت را خواهد داشت» شهادتنامه در حکم سند فرض نشده و هر چند که در محکمه قابل استناد است پس به لحاظ شکلی نمی توان گفت که یک شهادتنامه الکترونیکی هم معتبر و قابل ارائه به دادگاه باشد. (همان)

بند سوم: ادله الکترونیک در قالب اقرار

در ماده ۱۲۵۹ قانون مدنی آمده : ((اقرار عبارت است از اخبار به حق برای غیره ضرر خود)) هرگاه ادله ای که به دادگاه ارائه می شود منشا الکترونیکی داشته باشد که توسط یکی از دو طرف دعوا ارائه شده می توان آن را به عنوان اقرار طرف مقابل قبول نمود و با توجه به تعریف قانون مدنی از اقرار می توان به اصالت اقرار الکترونیکی نیز پی برد بنابراین اقراری که هر طرف به وسیله ابزارهای الکترونیکی بر علیه خود بیان کند معتبر و قابل استناد می باشد. (خسروانی، اکبری، ۱۳۹۷، ص ۲۱)

بخش دهم: قابلیت استناد پذیری صوت، فیلم و عکس الکترونیکی در محاکم

امروزه فناوری این امکان را فراهم نموده است که هم صدا و تصویر برداری یا فیلم برداری را انجام می دهند بسیار با کیفیت تر از دوربین های قدیمی می باشند باین وجود نرم افزارهایی وجود دارند که بتوانند این فیلم ها یا عکس هارا ویرایش نمایند بعضی از این نرم افزارها به صورت حرفه ای ویرایش می نمایند که چشم انسان قادر به تشخیص نمی باشد، اما اگر ویرایش به صورت غیر حرفه ای صورت بگیرد قابلیت تشخیص وجود دارد، ((برای اینکه تصاویر به دست آمده قابلیت استناد را داشته باشد شش شرط لازم است :

۱- ابزارهای رایانه ای مورد استفاده باید دارای استانداردهای لازم باشد.

۲- از نیروی ماهر استفاده شده باشد.

۳- در مورد اطلاعات ورودی و خروجی ضوابط لازم رعایت شده باشد.

۴- نرم افزار مورد استفاده قابل اعتماد باشد.

۵- ابزارها به درستی برنامه ریزی شده و درست کار کند.

۶- تصویر مدارک اصلی که از آن فیلم یا عکس گرفته شده خودمحل تردید نباشد. (السان، منوچهری، ۱۳۹۷، ص ۳۶، ۳۷) در حقوق ایران، قانون تجارت الکترونیکی ایران مصوب ۱۳۸۸ هجوت داده پیام رادر هر قالبی که باشد پذیرفته است و برای تعیین میزان اعتبار حقوقی آن شرایطی را معین کرده است. اما در امور کیفری در مورد سندیت این تولیدات صریحا در قانون اشاره ای نشده است اما می توان در مقام تحقق اماره قضایی یا علم قاضی به آن ها اشاره کرد.

بند اول: قابلیت استناد پذیری اقرار به جرم در صوت یا فیلم

هرگاه اقرار در قالب فیلم ضبط شده یا زنده به عمل آمده باشد می توان مطمئن بودن آن را اثبات کرد همان گونه که در ماده ۱۲۸۰ قانون مدنی آمده ((اقرار کتبی در حکم اقرار شفاهی است)) اقراری را که در قالب داده پیام یا سوابق الکترونیکی مطمئن به عمل می آید را باید پذیرفت به همین طریق می توان اصالت اقرار صوتی در محکمه را اثبات نمود در این صورت دادگاه به حکم ماده ۱۲۸۰ ق.م.و ماده ۱۲ تجارت الکترونیک ملزم است آن را به عنوان اقرار مورد پذیرش قرار دهد بنابراین هرگاه مطمئن بودن دلیل الکترونیکی توسط استفاده کننده اثبات شود می توان اصالت آن و در نتیجه امکان استناد به آن را به عنوان دلیل پذیرفت (همان ص ۴۷) مثلا متهم در صوت یا فیلم اقرار به جرم می کند در این صورت این اقرار در صوت یا فیلم در صورت اثبات صحت آن، گرچه می تواند به نوعی زمینه تحصیل علم قاضی را فراهم آورد و مستند صدور رای علم قاضی باشد لکن می تواند به عنوان اقرار حکمی نیز تلقی شود و مستند حکم قرار گیرد در یکی از آرای شعبه ۲۷ دیوان عالی کشور (رای شماره ۱۰۷۴-۱۳۷۱/۱۱/۱۲) آمده است: آن چیزی که موجب حصول علم قاضی محترم شده عمدتا

اقرارمتهم در اداره آگاهی و بازپرسی است پس در حقیقت علم حاصل از اقرار، حکم اقرار دارد و انکار بعد از آن مسقط حد است.

بند دوم: قابلیت استنادپذیری پیامک و چت روم

پیام هایی که به صورت متن مبادله می شود و نیز اتاق های چت روم امکان ارتباط زنده میان افراد را فراهم می سازد. (درچنین شرایطی باید به استناد ماده ۶ قانون تجارت الکترونیکی محتوای چت روم را حسب اوضاع و احوال به عنوان نوشته های الکترونیکی عادی یا اماره قضایی مورد توجه قرار دارد و از آن جهت که ورود به این اتاق های چت روم نیاز به ثبت نام و ارائه مشخصات دارد. نشانی نامه الکترونیکی متهم و بررسی محتوای نامه های ارسالی و دریافتی وی می تواند دلیل، انتساب مکالمات، عکس ها و فیلم های رد و بدل شده از ناحیه وی به او باشد. (السان، منوچهری، ۱۳۹۷، ص ۳۴، ۳۵) محتوی پیامک یک سند الکترونیکی محسوب می شود و به عنوان دلیل در امور حقوقی مورد قبول محاکم است و بار اثباتی آن به مانند دیگر اسناد ارزیابی و از مقررات خاص در این حوزه مدد گرفته میشود، پیامک هایی که مردم نوعاً به هم ارسال می کنند به عنوان سند عادی تلقی می شود و اثبات برخی از جرایم با پیامک نه به عنوان دلیل بلکه به عنوان اماره قضایی می تواند برای حصول علم قاضی کمک کند.

بند سوم: قابلیت استنادپذیری ادله الکترونیکی در قانون تجارت الکترونیکی

باتوجه به اینکه قوانین و تجارت الکترونیک به صورت آمره و بیان حکم داده پیام به صورت مطلق بیان شده و منوط به توافق اشخاص نگردیده است، همانند احکام قانون مدنی در ادله اثبات دعوی بوده و بر روابط اشخاص در اعمال حقوقی و نیز در وقایع حقوقی حاکم است؛ چنانچه طرف از داده پیام استفاده نماید در آن صورت عملاً اعتبار آن را پذیرفته است ولی اگر استفاده نکرده باشد در آن صورت قضیه سالیه به انتفاع موضوع خواهد بود زیرا داده پیامی وجود ندارد تا به آن ملتزم باشد. (نشاط، ۱۳۹۳، ص ۹۷) در قانون تجارت الکترونیک از داده پیام صحبت شده است در ماده ۱۲ این قانون آمده است: ((اسناد ادله اثبات دعوا ممکن است به صورت داده پیام بوده و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی توان ارزش اثبات داده پیام بد را صرفاً به خاطر شکل

وقالب آن رد کرد.) بنابراین در نظام سنتی ادله اثبات دعوا هم دلیل الکترونیکی از اعتبار سند برخوردار است بنابراین داده پیام در قانون تجارت الکترونیکی در حکم نوشته می باشد و مراد از داده پیام الکترونیک نیز در ماده ۵۰ قانون جرایم رایانه ای موارد مذکور در ماده ۳۲ همان قانون است. (رحیمی، امینجی، ۱۳۹۶، ص ۷۸) قانون تجارت الکترونیکی کشورمان درباره اعتبار سوابق الکترونیکی مقررات روشنی ندارد و خلط سند الکترونیکی با داده پیام از یک سو و زیاده روی قانونگذار در مورد ارزش اثباتی داده پیام از سوی دیگر باعث شده که نتوان مفاد قانون تجارت الکترونیک را برای تعیین ارزش اثباتی سند الکترونیکی به کار گرفت و هنگامی که ابهامی وجود دارد ناگزیر باید به مواد قانون مدنی مراجعه نمود.

نتیجه گیری

باعنایت به آن چه که در این مختصر بیان بند در مورد علم قاضی و جایگاه علم قاضی در ادله اثبات الکترونیک به این سوال می خواهیم پاسخ دهیم که آیا اساساً علم قاضی در ادله اثبات الکترونیک موثر باشد و قاضی می تواند باتکیه بر علم خود ادله اثباتی را موثر در دعوا بداند یا نه؟ باید پاسخ داد که علم قاضی در ارتباط با ادله به چند قسم تقسیم می شود ۱- دلایلی که با علم مستند قاضی مغایرت دارند این دلایل در هر شرایطی ولو اینکه موضوعیت داشته باشند محکوم به بطلان هستند. ۲- دلایل احصا شده در ماده ۱۶۰ قانون مجازات اسلامی که موضوعیت داشته و در صورت داشتن شرایط شرعی و قانونی مستند رای قرار می گیرند خواه موجه علم باشند یا نباشند اعتبار این دلایل متوسط به موجد علم بودن آن ها نیست هر چند به طور معمول موجد علم قاضی نیز هستند. ۳- دسته سوم دلایلی هستند که اعتبار آن ها منوط به موجد علم بودن آن ها است این دلایل در خدمت علم قاضی مستند و قاضی در مواردی که به علم خود به عنوان دلیل اثباتی جرم استناد می کند با کاربرد این دلایل علم خود را مستند می سازد که به کارگیری و استفاده از ادله دیجیتال نیز از این دسته دلایل هستند که در راستای فراهم آوردن علم قاضی می تواند مورد توجه قرار گرفته و حتی در صورت اقناع اوری مستند حکم قرار می گیرد بنابراین دلایل الکترونیکی مستند بودنش منوط به علم اوری بودن آن هاست به

دلایلی که در این دسته قرار می گیرند قابل احصا نبوده و به همین علت قانونگذار تبصره ماده ۲۱۱ق.م.ا به عنوان تمثیل به مواردی که بیشتر جنبه کاربردی داشته و رایج تر هستند اشاره کرده مواد ۱۷۶ و ۱۶۲ و تبصره ماده ۲۱۱ مستند این مطلب هستند

منابع و مآخذ

- کاتوزیان، ناصر، اثبات، دلیل اثبات، جلد اول چاپ پنجم، تهران، نشر میزان
- السان، مصطفی، منوچهری، محمدرضا، ۱۳۹۷، ارزیابی اصالت ادله الکترونیک و ارزش اثباتی آنها، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، دوره دهم، شماره دوم
- السان، مصطفی، منوچهری، محمدرضا، ۱۳۹۷، آیین کشف و ابراز دلیل در فضای مجازی، پژوهشنامه، حقوق کیفری، سال نهم، شماره دوم
- الهی منش، محمدرضا، تبریزی صادق، ۱۳۹۷، کشف علمی جرایم با توسل به ادله نوین و مدارک الکترونیکی، سال یازدهم شماره ۴۴.
- جلال فراهانی، امیرحسین، ۱۳۸۶، استنادپذیری ادله الکترونیک در امور کیفری، فقه و حقوق، سال چهارم شماره ۱۵.
- حیدری، الهام، ۱۳۹۲، اعتبار علم قاضی در صدور احکام کیفری در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، پرسشنامه حقوق کیفری، سال پنجم، شماره دوم، صفحات ۸۹-۱۱۰
- حیدری نژاد، نصرت الله، ۱۳۹۶، بررسی حقوق ادله الکترونیک در نظام کنونی، فصلنامه علمی حقوقی قانون یار، دوره سوم
- حیدری، الهام، فتحی، محمدجواد، ۱۳۹۳، گستره ازادی تحصیل دلیل در دادرسی کیفری ایران و انگلستان، مجله مطالعات حقوق دانشگاه شیراز، دوره ششم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۳.

- خسروانی، ایوب، اکبری محمد، ۱۳۹۷، بررسی تاثیر تکنولوژی بر ادله اثبات دعوی، همایش ملی مطالعات و پژوهش های علمی علوم انسانی
- رحیمی، فتح الله، حسین میخچی، ۱۳۹۶، مروری کوتاه به اصالت اسناد و ادله الکترونیک در نظام حقوقی ایران، دانش حقوق و مالیه سال اول شماره ۱.
- زرکلام، ستار، ۱۳۸۲، امضای الکترونیکی و جایگاه آن در نظام ادله اثبات دعوی مجله مدرس دوره هفتم شماره اول.
- سالارزایی، امیر حمزه، رعیتی حیدرآبادی، راضیه، ۱۳۹۷، ادله ی تقدم نوعی امارات قضایی بر امارات قانون، مجله پزشکی قانونی ایران مقاله مروری
- سازیخانی، عادل، اسلامی نیا، قاسم، ۱۳۹۴، رویکرد وجدان محور در زمینه مسئولیت کیفری آموزه های حقوق کیفری، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۱۰.
- شهبازی مرتضی، عبداللهی، محبوبه، ۱۳۸۹، دلیل الکترونیک در نظام ادله اثبات دعوی، همایش ملی مطالعات و پژوهش های علمی علوم انسانی.
- صادق نشاط، امیر، ۱۳۹۳، اعتبارسنجی اسناد الکترونیک، قطعنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال سوم شماره هشتم.
- موذن زادگان، حسنعای، شایگان، محمدرسول، ۱۳۸۸، استناد پذیری و تحصیل ادله الکترونیکی در حقوق کیفری ایران، فصلنامه دیدگاه های حقوقی، دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری شماره ۴۸ ص ۷۷-۱۰۲.
- وصالی ناصح، مرتضی، ۱۳۹۴، سندرسمی الکترونیک مطالعه تطبیقی، امکان صدور سند رسمی الکترونیک در حقوق ایران و امریکا، دانشنامه حقوق سیاست شماره ۲۵

پروہشکاه علوم انسانی ومطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی